

ШӨРГДӨ ИЛК ОПЕРА

Гара ГАРАЕВ,
ССРП халг артисти, Ленин мұкафаты лауреаты.

Бу мұқабара алтымыш илдиңи иткілхр һисси ила бажарм етдиңи. «Лејли ва Мачнуңу» операсы даһи бастотарымыз Узејир һаҗыбајевуң жаралыҗылы јолабары или адимлары ик. Массла барындары ик, даһилери сонат јолабарындакы ик адимлары да бејук ва маъналы өвр.

«Лејли ва Мачнуңу» маһ беа адимлары баһри өмүшдүр. Узејир һаҗыбајевуң һајатынын меҗсаи ирәлјә дегү һарәнт, бејук, фундаментал жаралыҗылыг мисалларын һавла бекет өмүшдүр. Бу јуксан хатт үзү тоғатт. «Лејли ва Мачнуңу» ил бастарын жаралыҗылыгнын зирасы һавла «Норгул» арасындакы бејук өғреҗа хуҗисса налара чарпыр. Лајин «Норгул» ва газар зуниси, санитарлыг меттеји-һазирдан јукси ола да беа, јенә да «Лејли ва Мачнуңу» операсыны меҗсада гејүр. Азарбајан халгынын урисиға «Лејли ва Мачнуңу»и хуҗис јери вардыр ва бу јер абдилдир.

Узејир һаҗыбајев һеч заман өзүң тарар етмејид. Бу хуҗисмејит өнүк буттун жаралыҗылыгы һазирдан кеҗирдикә даһа даһи шәһидә һазар чарпыр.

Алтымыш илдон бердир ик, опера сәһнисини ән хәшә

асәрлериндә бирн өлән «Лејли ва Мачнуңу» таҗча Азарбајанда дејил, бүтүн Јазын Шәрҗә ил опера өмүшдүр. Бу, өләсә Узејир һаҗыбајевуң инчәсанәтисә үчүн мислиссә хәмәләриндә бирдир.

Узејир һаҗыбајев жаралыҗылыг «Лејли ва Мачнуңу» операсында халг жаралыҗылыгы ила—асәррин суҗамандан кеҗиб кәлиш мутғалара үзү сирәт барлашдымдыр. Халгымизын һәми операны милләрдән бирн туғнамаз бир маһабәтлә сәмәси буна парвар сәбүләр. Бастиву бу ва ја джар бөвәлән даһи әзәми өмәк үчүн, өмәкын «һавла-руһи» јәсини дүзүк вермик үчүн мутғамы мутғалардан жаралыҗылыг, маһарәтлә истивәда еттишмәр.

Узејир һаҗыбајев өз асәринә мутғалар бир ивә абраз вермик, даһа доғрусә, адатан мұқабара бир маъналы маһабәт, сәвнәчә, һазир ифәдә едән һәми мутғалары сәһна һарәнтлә, әвдир өјүнү ила белләшдирмәкдә. Мәна ела јолар ик. «Лејли ва Мачнуңу» операсынын Азарбајан опера сәһнисинә бејук маһабәтлә сәвкәлиссә сабајирдан бирн да буау. Бу чәһәтә көрә о иҗидәдән јашымыш ва һәһишә јашарчағам.

Узејир һаҗыбајев көчһис иләриндә.

«Лејли ва Мачнуңу»и ил афишасы.

Һәмишәјашар, һәмишәчаван

Чох заман бир халгын илк опера асәри (ја да илк опера асәрлериндән бирн) һәми өлкәнин опера театры репертуарында һәми әәзмәти бир абидә кими јуксәкәрәк әбди оларга јашыңыр, һотта бастарылаг профессионализм чәһәтлән өзүндән даһа биткни ва даһа мұтарәти сәјилә бизән, сонралар јазылмыш бир чох опералары «јари јолда јорлунуш гојуб» өз јолуну архына давам етдир.

У. һаҗыбајевуң «Лејли ва Мачнуңу» да беа операларындар. Дунја опера театрлары тарихиндә чох аз тәсәдүф едилән ва олдучтә һазир һал-

лардан бирдир ик, бир асәр өјин шәһәр-дә 60 илән әрзиндә һәр театр мөвсүмшүр дүттүссә ојанлышсын, һәм да башга опералардан даһа артыг-тамашачы-диңләјити чәб етсин.

Тәбиәтин гауинуға көрә театр артистлер, дирижорлары, режиссорлары һәвә-бә ила сирәдән чықыр, мусиҗилары го-чәлән истриәнтә кәләр, декорлары көй-ләбәк, әбәссәләр чох кәјләмәкдә јурт-талар ама «Лејли ва Мачнуңу» операсы һәмишәчаван, һәмишәјашар гаһы-варда јүрүшүн давам етдир.

XIX әсрин икинчи јарысы ва XX әсрин әвәләндә Азарбајануң итчимә һәјатына елм өз-фәһсә әләмиздә ола-ғуҗу кәли әдәбиәт ва инчәсанәт саһна-рында да мұҗәнн тәрәти ва ирәләнмә дөврү башланмышдыр.

Бу дөврә өлкәнин итгисәли ва мәдәни һәјатындакы үмүми инкишафта ола-ғалар оларга әзәри әдәбиәтүндә јарал-дылар јени-јәһр—драматургија ва әзәри миллә театры инсан шәхәсјитинин әдәлги һәмишә мұбаризә сәһни улаат-мышдыр.

Рус реалист театрынын гүдрәтлән тә-сирә атында инкишаф едән әзәри миллә театры кәһи итчимә табәгалары баш-рәјитин табәгчәлә иҗәләрәна сөғ ет-мәкә ила. Әзәри театрынын јолу Мир-зә Фәтәли Ахундов жаралыҗылыгидәки аһа хәтти—һәјатә јахылашмағ, һәјатлә өзән кәһи итчимә зидәлјитәләр, иҗ-сәлән мәдәни әдәбият ва иҗидәт ола-ғуҗу һәләрә, халгын ару ва әмәл-ларын әкс ва инкишаф етдирмәкәдән иба-рат иди.

XX әсрин әвәләриндә әзәри әҗилә-ларын мұхәтәф итчимә зәһәрләк театр мөссәләрә атрафиндә өз илгә-ләрини ирәлән сүрәрә иҗәлә мұбаризә-ләринин давам етдирмәкәк нәиләр. Бу мұ-баризә—истәр ары-ары гулларын ич-тизмә мөвҗејидән ирәли кәлән репер-туар сәмәк мәјиләри, истәр актјор јү-рүшүн үзәудү, режиссәр гурулушундакы тәрәккәт мәсәләләрә атрафиндә апары-лар ва сонра өз әксини гәзәт ва журнал сәһифәләриндә тапылар. XIX әсрин икин-чи јарысында ва XX әсрин әвәләриндә јени әзәри итчимә тәрәккүрү, зәһәрләт-вә театрын инчәсанәт ила јашаш, хал-гын миллә шүрүрүн формалашмағ ва мөһкәмәлиссә ишнини ән кәзәл тәзә-һүрләриндән бирн олан әзәри халг, мил-лә мусиҗи мәктәби дә инкишаф етмәҗә башламышды.

Шәһәрсини халг мусиҗи жаралыҗы-лыгидәлән илән илк әзәри операсы «Лејли ва Мачнуңу»—әсәлдә демократ-тик сәһит иҗидәсинә олаб мөһкәм иҗи-

ман тамал үзәлән—јаранмышдыр.

Һазыра «лејли опералары» деја әдәби-дәрәҗәләшгә иҗиләбән гағаб бастәлән-мыш әзәри операларын мусиҗи тарти-би, бәһишә халгын иҗидәт саһнасында хәлти фәргәләр. Бурада Узејир һаҗы-бајевуң тәбир ил дөк «баш өзәһиҗә» ин оркестр әвәзинә тар ифа едир. Баш-га сәјә ола да билмәдән. Чүнки: 1) «Ав-рәпа операсы формасында» опера әсә-ри бастәләнчү мұҗә мұхәтәф иҗидәри һазырылағ јок иди: «О заман мән—опе-ранын мұхәтәфи аҗағ сәлфәһиҗәт әсәсләрини билдирим (бүнү семинарија-да «вәрһишмил») һәрмонја, контра-пункт, мусиҗи формалары, јени, бастәкә-дән билмәкә үзүм шәјәр һәтгәндә һеч һеч бир тәсәвүрү јок иди» (Әсәрләр, II чилә, с. 275). 2) һәрқәл үмүми гајда тарзиндә опера бастәләнмыш олағды да,—оһу ифа едә билмәкә актјор кәр-рәсу јок иди; 3) Мұхәтәф о заманкы ди-ңләјити-тамашыннын мәдәни сәһијәси ва гәврәјиш гәбјитјити ила һесәбләш-мәли иди.

Азарбајанда иртимәдә һүчүмә кә-дји 1907-чи илән сонү, 1908-чи илән әв-әләриндә чарәмкә әмәлдә миллә мұҗәмәкә зәкүм шәрәнтин бәхмәјары. Бақылә илк опера тамашасын мұвәф-фәҗигәндә ојанлышмәсә әзәри халгы-нын мәдәнијәт тарихиндә шәһиш бир гә-ләбә сәһифәсини ачыш ола.

Дәһи фәзулиссә гүдрәтлән илән ила-ғәлмәш фәнчилән «Һәкәјитин кәзәл, аҗағиш шәрәндәкы мусиҗиләлик да опе-ранын мұвәфәҗигәтјитини тә мин елән әсәс әмилләрдән бирн иди.

1939-чу илгә театрымыз илк ермиш опера асәри ола «Аһуш» операсын әзәри дилгәдә тамашаҗа һазырлағды. Бу мүнәсәбәтә мұхәтәф Бақылә кәл-мишди. У. һаҗыбајев оһу шәрәһиҗә иҗидәдә зияфәт дүзәтмишдән. Мән дә-мәкчән дә тамашын дирижору ким һә-мишә зияфәтә дә вәт олдунушмә. Ар-мән Тигранјан өз чәвәб итгидәлә Узе-јирбә мұрәчәтлә иди: «Мөһтәрәм бө-јүк ұстад! Сизин 1908-чи илдә илк дәр-фә ојанымән «Лејли ва Мачнуңу» опера-ны бәһиш бәһиш сәлмәтә мәңә дә ил-лән верди, мән һәвәсә салды, мән үҗү-вәт кәтирдән ва мән сизин сәјәндә илк ермиш операсы ола «Аһуш» асәрини бастәләрмә» бәһишләб 1912-чи илдә Александр Раһманов «Лејли ва Мачнуңу» һәвәскәр артистларын иштиракы ила та-машаҗа гоја билдир. «Мән өлән сиз!»— әсәлдә еттишмәкә БӘДӘЛБӘЛДИ.

Азарбајан ССР халг артисти, бәстә-рар.

